

مقدمه

زندگی سیاسی بسیاری از جوامع با احزاب سیاسی پیوندی ناگسستنی دارد. تحزب و دموکراسی دست کم در کشورهای اروپای غربی دو روی یک سکه‌اند و بیش از یک قرن است که احزاب سیاسی معرکه‌گردانان اصلی عرصه سیاست‌اند. شناخت دگرگونی‌های سیاسی و اجتماعی این کشورها بدون آگاهی از این کارگردانان دنیای سیاست ناممکن است. از نگارش کتاب *احزاب سیاسی مورس دوورژه*^۱ و *جامعه‌شناسی احزاب سیاسی* روبرت میخلز بیش از شش دهه گذشت. اما حکایت همچنان باقی است و از آن روزگار تا به امروز پژوهشگران بسیاری در این وادی نوشته‌اند. نظریه‌های گوناگون در این باره تولید شد و حزب سیاسی از نگاهها و رویکردهای گوناگون زیر ذره‌بین پژوهشگران بنام قرار گرفت. بهره این کوششها مجموعه به هم پیوسته‌ای از دانش احزاب سیاسی است که بدون دانستنش علم سیاست ناتمام است. اما در کنار این کنکاش نظری، نمایی نزدیک‌تر از احزاب سیاسی در جوامعی که این راه را رفته و در کوران حوادث تجربه اندوخته‌اند، برداشتی واقع‌گرایانه‌تر از این پدیده را به دست خواهد داد.

گشایش باب کشورشناسی را در دیارمان باید به فال نیک گرفت. اینک که دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران عزم خود را برای شناختی بهتر از دیگران جزم کرده، برای فرانسه‌شناسان این دانشکده واکاوی تجربه تحزب در این کشور گریزناپذیر است. برخلاف بسیاری دیگر از کشورهای اروپایی، فرانسه سرزمین انقلابهای پی‌درپی و آزمایشگاه نظامهای سیاسی گوناگون است. از فردای انقلاب فرانسه، مردمان این دیار تاکنون پانزده قانون اساسی را آزمودند و همه رژیمهای

---

1. Duverger

ممکن از پادشاهی مطلقه، تا نظام مشروطه و امپراتوریهای گوناگون را به خود دیده‌اند و پس از آزمون چهار جمهوری سرانجام بیش از نیم قرن است که به پنجمین آن به نام «جمهوری پنجم» رضایت دادند. اگرچه زمزمه‌های گذر از این جمهوری و لزوم تأسیس جمهوری ششم نیز همچنان به گوش می‌رسد ولی گویی روح ناآرام فرانسوی در این جمهوری بیش از نیم قرن است که آرام گرفته است.

احزاب سیاسی در کوران رخدادهای تلخ و شیرین فرانسه فرازونشیبهای زیادی به خود دیده است. انقلاب فرانسه و پایه‌گذاران فکری آن از آغاز با هر آنچه اراده یگانه ملی را دچار دسته‌بندی و تفرقه کند سخت در ستیز بودند. اندیشه‌های روسو درباره اراده ملی و ملیت ناسازگار با تحزب ترجمه شد و احزاب سیاسی به عواملی برای چنددستگی و شکستن وحدت ملی متهم شدند. از روزگار انقلاب فرانسه تا به امروز احزاب سیاسی در فرانسه این بار اتهام را همواره به دوش می‌کشند. شاید به همین سبب و البته دلایلی که خواهد آمد فرانسویان با دیرکرد فراوان در مقایسه با دیگر کشورهای اروپای غربی، پذیرای احزاب سیاسی شدند. احزاب سیاسی میهمان ناخوانده‌ای بود که فرانسویان خود را مجبور و شاید محکوم به پذیرشش می‌دیدند. اما این میهمان ناخوانده به تدریج در سرزمین گلها جا خوش کرد و به بخشی از زندگی مردمان این دیار تبدیل شد. میهمانی که در عمل نشان داد صاحبان این خانه را گریزی از آن نیست و باید او را ارجمند بدانند. شاید به همین دلیل هنوز بسیاری از احزاب دست راستی از نام حزب می‌گیرند و کمتر حزبی در این جناح است که کلمه «حزب» را برای سازمانش به کار برد. «تجمع برای فرانسه»، «اتحاد برای دموکراسی فرانسوی»، «جنبشی مردمی» و مانند آن نامهایی است که مهم‌ترین احزاب دست راستی و میانه‌روی فرانسوی برای خود برگزیده‌اند.

فرانسویها پس از پذیرش احزاب سیاسی کوشیدند تا آنجا که ممکن است آنها را فرانسوی کنند. در ادبیات فرانسه «نه مانند دیگران»^۱ و «استثنای فرانسوی»^۲ جایگاه بلندی دارند. آنها اگر تجربه‌ای را از دیگر کشورها البته با تأخیر فراوان هم

1. pas comme les autres
2. exception française

وارد کنند، آن قدر رنگ و لعابش را به شیوه خود دستکاری خواهند کرد تا سزاوار وصف «احزابی نه مانند دیگران» باشد، به ویژه اگر بر این باور باشیم که این تجربه از آن سوی دریای مانش و از کشور انگلستان آمده باشد که در این صورت باید آن را حتماً به «استثنای فرانسوی» تبدیل کرد. حاصل آنکه احزاب سیاسی در فرانسه آزمونی است متفاوت از دیگر کشورها و حقیقتاً می‌توان آنها را احزابی «نه مانند دیگران» دانست.

در این نوشتار جنبه‌های مختلف احزاب سیاسی در فرانسه مورد بررسی قرار گرفته است. هدف از این کتاب آشنایی با احزاب سیاسی در فرانسه از آغاز تاکنون با تأکید بر جمهوری پنجم است. این کتاب به دانشجویان فرانسه‌شناسی دانشگاه تهران کمک می‌کند «سیاست و حکومت در فرانسه» را بهتر دریابند و می‌تواند برای درس «سیاست و حکومت در اروپای غربی» نیز مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به پژوهشهایی که پیش‌تر در خصوص نظریه‌های احزاب سیاسی صورت گرفت و نگارش کتاب *پیدایی و پایایی احزاب سیاسی در غرب* که به وسیله انتشارات سروش به چاپ رسید، این کتاب را می‌توان دنباله پژوهشهای پیشین و آزمون نظریه‌های احزاب سیاسی در فرانسه دانست. به همین سبب در فصل اول چارچوب نظری و مدلهای مورد استفاده در این پژوهش به اختصار آمده است.

دسته‌بندی احزاب سیاسی، که در حقیقت صورت‌بندی کتاب نیز می‌باشد، بر اساس نظریه موریس دوورژه و تقسیم‌بندی سنتی و کهن احزاب بر مبنای شکاف چپ و راست است. اگرچه شاید دوران این تقسیم‌بندی در بسیاری از کشورها سپری شده باشد، ولی فرانسه که زادگاه واژگان «چپ» و «راست» برای دسته‌بندی گرایشهای سیاسی است، همچنان بر این واژگان پایبند است و سالیان درازی است که دو قطب چپ و راست مبنای رقابتها و ائتلافهای سیاسی این کشورند. از نظریه استین روکان^۱ و دانیل لویی سلر^۲ برای ترسیم پایگاه اجتماعی احزاب سیاسی و نشان دادن نسبت احزاب با طبقات اجتماعی نیز یاری گرفته شد و پس از بررسی هر

---

1. Rokkan

2. Daniel Louis Seiler

حزب، پایگاه اجتماعی‌اش نیز آمده است. نسبت احزاب سیاسی با جامعه مدنی از بحث‌هایی است که اخیراً مورد توجه بسیاری از پژوهشگران قرار گرفته است. ریچارد کاتز و پیتر مایر^۱ برای نخستین بار از آغاز دوران جدیدی در زندگی احزاب سیاسی خبر دادند و آنها را کارتل‌های حزبی نامیدند. کارتلی شدن احزاب سیاسی پدیده‌ای است که رابطه احزاب سیاسی با جامعه مدنی و دولت را به کلی دگرگون کرده است. پس از سپری شدن دوران «احزاب فراگیر» که برای نخستین بار مورد توجه اتو کرچ‌هایمر^۲ قرار گرفته بود، از دیدگاه این دو نویسنده انگلیسی، دوران احزاب کارتلی آغاز شده است. نظر به اهمیت موضوع، این نظریه و نسبت احزاب با جامعه مدنی درباره مهم‌ترین احزاب سیاسی در فرانسه مانند احزاب کمونیست، سوسیالیست و احزاب اصلی دست راستی آزمون شده است. کوشش شد تا این کتاب علاوه بر بررسی ویژگیها، مواضع و تاریخ احزاب سیاسی فرانسه کارگاهی کوچک برای بهره‌گیری از نظریه‌های علم سیاست نیز باشد.

در فصل اول این نوشتار، نظریه‌های مهم احزاب سیاسی مرور و در پی آن چگونگی پیدایی احزاب سیاسی در فرانسه و فرازونشیب‌هایی که احزاب سیاسی به خود دیده‌اند به تفصیل بررسی شد. سپس هر یک از احزاب سیاسی در فرانسه از چپ تا راست افراطی، بخشی از نوشتار را به خود اختصاص دادند. پس از بررسی احزاب دست چپی و دست راستی و احزابی که خود را در میانه می‌دانند در فصلی کوتاه به احزابی نوپدید پرداخته شد. این احزاب که خود را فراتر از شکافهای چپ و راست می‌دانند اگرچه در عمل به یکی از دو قطب چپ و راست تکیه دارند ولی سخنگوی نگرانیها و دغدغه‌هایی جدیدند که در شکافهای سنتی چپ و راست نمی‌گنجید. اکولوژیستها و احزابی که به حاکمیت گرا مشهورند در این نوشتار آمده‌اند. هزینه‌های احزاب سیاسی از موضوعهای مهم دوران کنونی است. یکی از دلایل جدایی احزاب سیاسی از جامعه مدنی و دولتی شدن آنها دریافت یارانه‌های دولتی است که کشورهای اروپایی یکی پس از دیگری بدان روی آوردند.

---

1. Richard, S. Katz & Peter Mair

2. Otto Kerchheimer

چگونگی پرداخت یارانه به احزاب سیاسی نیز بخشی از این کتاب است. در پایان به جای نتیجه‌گیری، ویژگی احزاب سیاسی و به ویژه نظام حزبی در فرانسه آمده است. در این فصل ضمن جمع‌بندی مباحث گذشته نشان داده شد که در نهایت می‌توان پذیرفت که احزاب سیاسی در فرانسه «حزابی نه مانند دیگران‌اند». پاره‌ای از استنهای فرانسوی در خصوص احزاب سیاسی موضوع این فصل است.